

QARABAG DÜZÜNÜN SUVARILAN AÇIQ BOZ-ÇƏMƏN TORPAQLARININ BƏZİ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN DƏYİŞMƏSİ

Leyla Cəlilova, Nigar Mehdiyeva

AMEA-nın Torpaqşünalığ və Aqrokimlya İnstitutu

Kür-Araz ovalığında yerləşən Qarabağ düzü 324,7 min hektar ərazini əhatə edir və torpaqları kənd təsərrüfatı bitkilərinin becərilməsi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu torpaqlar müxtəlif illərdə bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən ətraflı tədqiq edilmişdir. Qarabağ düzü Kür çayı ilə Kiçik Qafqaz dağları arasında yerləşməklə quru, bozqır iqlim zonasına daxildir. İlk dəfə düzün iqlimi İ.B.Fiqurovski, sonralar isə Ə.M.Şixlinski tərəfindən öyrənilmişdir. Minimum orta aylıq temperatur yanvar ayına, maksimum orta aylıq temperatur isə iyul ayına düşür, bitki örtüyü çox zəif inkişaf etmişdir. Torpaqların suvarılmasında Yuxarı Qarabağ kanalının suyundan istifadə olunur. Qarabağ düzündə əsasən boz-çəmən torpaqlarının şorakətli növlərinə təsadüf edilir. Düzdə antropogen amillərin təsiri ilə irriqasiya eroziyası, təkrar şorakətləşmə və şorlaşma, o cümlədən torpaqların bozqırlaşması daha geniş yayılmışdır. Torpaqlar əsasən pambıq və taxıl bitkiləri altında istifadə olunur. Düzün müxtəlif sahələrində şorakətli çəmən torpaqları yayılmış və suvarılan ərazilərdə süni drenaj olunmayan sahələrdə torpaq daha çox şorlaşmaya məruz qalmışdır. Qrunt suları tərkibinə görə əsasən karbonatlı, sodalı-karbonatlı və sulfatlıdır.

Əldə olunan məlumatlar göstərir ki, Qarabağ düzündə kənd təsərrüfatı bitkiləri altında istifadə olunan torpaqlarda aqrotexniki və aqromeliiorativ tədbirlərə düzgün əməl edilməyinə görə şorlaşma, şorakətləşmə və s. proseslərin gətməsi onların su-fiziki xassələrinin pisləşməsinə səbəb olmuşdur. Həmin torpaqlarda humusun miqdarı üst qatda 2-3%, bəzi hallarda isə 1,5%, dərinliyə doğru isə azalaraq 0,3-0,6% təşkil edir. Düzdə yayılan boz-çəmən torpaqlar yüksək karbonatlı torpaqlar olmaqla profil boyu onların miqdarı aşağıya doğru artaraq illüvial-karbonatlı horizontda daha yüksək göstəriciyə çatır. Qarabağ düzündə tədqiqat ərazisi olaraq Ağcabədi rayonunun cənub-qərb hissəsində yerləşən Salmanbəyli kəndində suvarılan açıq boz-çəmən torpaqları seçilmişdir. Bu torpaqlar sahənin hündür yerində yerləşdiyi üçün nisbətən humusla zəif təmin olunmuşdur və burada qrunt suları əsasən dərinə yerləşir. Həmin ərazidə yayılmış açıq boz-çəmən torpaqlarının analiz nəticələri göstərir ki, genetik qatlar üzrə şum qatından aşağı qatlara doğru getdikcə fiziki gilın miqdarı azalır, qum fraksiyası azlıq təşkil edir. Genetik qatlarda fraksiyaların bəzən çoxluğu, bəzən isə azlıq təşkil etməsi torpaq əmələgətirən süxurdan və ətrafdan axan çayların təsiri ilə izah edilir.

Təcrübə sahəsində torpaqların hazırkı vəziyyətini müəyyənləşdirmək məqsədilə 0-150 sm-lik qatdan nümunələr götürülmüş və həmin nümunələrdə pH, humus, karbonatlılıq, duzluluq və s. öyrənilmişdir. Əldə edilən nəticələr göstərir ki, torpağın üst qatlarında duzların miqdarı (quru qalığa görə) 0,19-0,495% arasında dəyişir ki, bu da həmin torpaqların zəif dərəcədə şorlaşmasını göstərir. Aparılan tədqiqatlardan məlum olmuşdur ki, torpaqda olan duzların miqdarı aşağı qatlara doğru artmış və bu da bitkilərin inkişafına və məhsuldarlığına öz təsirini göstərmişdir. Qranulometrik tərkibinə görə isə onlar gilli və ağır gillicəlidir, strukturu topavari və kəltənvaridir. pH göstəricisinin 7,1-8,4 arasında dəyişməsi həmin torpaqların zəif şorakətləşməsinə göstərir. Bu torpaqlarda humusun miqdarının üst qatlarda 0,19-1,96%, azotun miqdarının isə 0,030-0,186% olması təcrübə sahəsi torpaqlarının qida maddələri ilə zəif təmin olduğunu göstərir. Humusun aşağı qatlara doğru getdikcə tədricən azalması bu torpaqların qədimdən suvarılması və genetik qatların tədricən dəyişməsi ilə izah edilir. Təcrübə sahəsi torpaqlarında humusun nisbətən az olmasını torpağın rənginin açıq olması ilə də müəyyən etmək olur. Ona görə də həmin ərazidə aqromeliiorativ tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruri hesab edilir.